

gedwongen verblijfplaats in Zuid-Limburg toegewezen.¹ De Algemene Synodale Commissie had toen besloten, de Groninger hoogleraar prof. dr. W. J. Aalders als haar woordvoerder te laten optreden. Deze werd bij zijn bezoek aan Seyss-Inquart door dr. van Dijk en mgr. van de Loo vergezeld. Seyss-Inquart had Schmidt en Schrieke naast zich: drie tegen drie. Het was de eerste ontmoeting van die aard; het zou de enige blijven.

Er werd aan de *Reichskommissar* een lange 'Gedächtnisnotiz' overhandigd, nu ook mede namens de Christelijke Gereformeerde Kerk.² De inhoud sloot bij die van het memorandum aan dat begin januari aan Schrieke aangeboden was. De aan de Jodenvervolgung gewijde passage was een vertaling van die welke wij boven aanhaalden. Meer dan de helft van het lange stuk was overigens aan een nieuw punt gewijd: de bezwaren welke de kerken koesterden tegen de verplichte deelneming aan de Nederlandse Arbeidsdienst die ophanden was. Aalders ging daar in een lange en waardige toespraak³ nog op in en memorieerde daarbij ook de aantasting van de vrijheid van het bijzonder onderwijs en de ingrepen op het terrein van de kerkelijke pers. Een zwak element in zijn toespraak was dat hij kort voor het slot opmerkte dat '*die christliche Kirche in den Niederlanden bisetzt im allgemeinen, formell und direkt, Gott sei Dank, noch nicht angegriffen ist.*'

Ook Seyss-Inquart hield een lang betoog waarin hij de kerken verweet dat zij niet samen met Duitsland tegen het bolsjewisme optrokken. Alle kritiek wimpelde hij af: ten aanzien van 'het arresteren van onschuldigen', in het overhandigde stuk gewraakt, had men hem geen namen genoemd, in de Arbeidsdienst zou kerkbezoek toegestaan zijn, op de scholen moest alleen maar 'een *deutschfeindliche* beïnvloeding van de leerlingen' tegengegaan worden, de Kultuurkamer liet 'elke godsdienstige overtuiging en godsdienstbeleving volkomen intact' en in de bijbel stond: 'Geef den keizer wat des keizers is.' De juistheid van één grief erkende hij: inderdaad, de Joden werden vervolgd, maar, aldus het verslag van mgr. van de Loo⁴:

'barmhartigheid jegens hen te betrachten . . . was naar het oordeel van de *Reichskommissar* te veel verlangd. Zij waren nu eenmaal bedervers van de Arische stam, een gedegeneerd ras, een kwaadaardig gezwel aan het organisme van onze Europese volksgemeenschap, de schuldigen bij uitstek aan de oorlog en aan de pest van het bolsjewisme en, evenals indertijd de Marranen, een gevaar voor de staat . . . Neen, barmhartigheid jegens hen was misplaatst; alleen kon men, voorzover het algemeen belang zulks gedoogde, recht en gerechtigheid jegens hen laten gelden' -

¹ Later in '42 kreeg Scholten een gedwongen verblijfplaats op de Veluwe. ² Tekst in Touw: *Het verzet der Hervormde Kerk*, dl. II, p. 67-69. ³ Tekst: a.v., p. 70-73.

⁴ Tekst: a.v., p. 74-77.